

UOT: 811.512.162

ELMİRA ƏHMƏDOVA*

MODALLIQ MƏNTİQİ VƏ QRAMMATİK KATEQORİYA KİMİ

XÜLASƏ

Hər hansı bir dildə modal sözlər modallıq kateqoriyasının ifadəsinə xidmət göstərir və bu baxımdan Azərbaycan dili də istisna deyildir. Modallığın məntiqi və qrammatik kateqoriya olduğunu dərinəndən araşdırmaq üçün birinci növbədə modallığın nədən ibarət olduğunu müəyyənləşdirmək lazımdır. Modal münasibətsiz heç bir mətn mövcud deyil və buna görə də danışanın mövcud olan emosional münasibətini də modal münasibətlərə də aid etmək olar. Mətnə modallıq konkret dil materialları ilə reallaşır ki, bu da nitq aktlarında çox önəmli cəhətdir. Dilimizdə modal söz kimi sabitləşən bir sıra vahidlərin tarixən cümlə formasında işlənməsi müəyyənləşdirilmişdir. Fəlsəfi mənada modallıq mühakimənin doğruluq dərəcəsini göstərən bir kateqoriya kimi səciyyələndirir.

Şifahi və yazılı nitq aktlarında üslubi baxımdan da zəngin xüsusiyyətləri üzrə çıxan modal sözlər məna növlərinə və funksiyalarına görə məntiqi emosionallıq və müxtəlif leksik-qrammatik-semantik vəzifələri reallaşdıran kimi özünü göstərir.

Eyni dərəcədə bir-birinə yaxın olan məntiqi və qrammatik modallıq birbaşa insan təfəkkürü ilə bağlıdır və təfəkkür dillə necə qarşılıqlı əlaqə və vəhdətdədirsə, məntiqi modallıqla qrammatik modallıq da eyni səviyyələrdə bir-birinə qohumdurlar və bunları eyniləşdirmək də düzgün olmazdı. Əgər məntiqi modallıq mühakimələr arasında inkişaf edən reallığın, hadisə və gerçəkliyin fərqlərindən ibarətdirsə, dilçilikdə modallıq danışanın bəhs etdiyi obyektə, hadisəyə, fikrə münasibətinin intonasiya, söz sırası, modal sözlər, ara söz və birləşmələr, feil şəkilləri vasitəsi ilə ifadəsidir ki, məqalədə bütün bu məsələlər şərh edilir.

Açar sözlər: *kateqoriya, modallıq, məntiqi, qrammatik, məna, semantika, funksiya.*

Giriş. Dilçilik elmində mühüm əhəmiyyət kəsb edən kateqoriyalardan biri modallıqdır. Dilçilik ədəbiyyatında modallığa kifayət qədər tərif verilmiş, bu kateqoriyanın mahiyyəti və özünəməxsus xüsusiyyətləri müxtəlif aspektlərdən araşdırılmışdır. Azərbaycan dilçiliyi də bu cəhətdən istisna deyildir. Belə ki, respublikamızda dilçilik sahəsində tədqiqat aparmış dilçilərimiz istər eyni sistemli, istərsə də müxtəlif sistemli dillərdə modallıq kateqoriyasının təzahür formalarına toxunmuşlar. Məsələn, M.Hüseynzadə, M.Adilov, A.Aslanov, Z.Budaqova, F.Hüseynov, F.Ağayeva, O.Musayev və b. modallığın səciyyəvi cəhətlərinə toxunmuşlar.

Müqayisəli dilçilikdə modallıq kateqoriyasının tədqiqi ilə çağdaş Azərbaycan dilçiliyində ayrıca bir tədqiqat istiqamətidir, söyləsəm, zənnimcə, heç bir mübaligəyə yol vermiş olmarıq. Bu istiqamətdə xüsusilə müqayisə müstəvisinə Azərbaycan və ingilis dillərindəki modallıq kateqoriyalarının qarşılaşdırılması gətirilir.

Grammatik modallıqda hökmün *təsdiq, güman, fərz, ehtimal, şübhə* və s. yollarla ifadəsi *məncə, yəqin, dəyəsən, görünür, bəlkə, bəlkə*

də, güman ki, ehtimal ki, demək, demə şübhəsiz, əlbəttə, guya, doğrudan və s. modal sözlərin köməyi ilə yaranır: *Məncə*, Həsən gələcək; *Yəqin*, Həsən gələcək; *Dəyəsən*, Həsən gələcək; *Görünür*, Həsən gələcək; *Bəlkə də*, Həsən gələcək; *Güman ki*, Həsən gələcək; *Ehtimal ki*, Həsən gələcək; *Demək*, Həsən gələcək; *Demə*, Həsən gələcək; *Şübhəsiz*, Həsən gələcək və s.

Azərbaycan dilçiliyində modal sözlər xüsusi nitq hissələrinə aid edilir və dildə bu qrupdan olan sözlər modal münasibətləri ifadəsinə xidmət edir. Dilin sintaktik sistemində modal sözlər cümlənin əsas üzvləri ilə qrammatik cəhətdən deyil, məzmunca bağlanır və cümlənin əsas əlamətlərindən birini təşkil edir, intonasiya baxımından cümlənin başqa üzvlərindən ayrılır. Emosional sözlər funksiyasını icra edən modal sözlər sintaktik sistemdə ara söz vasitəsilə işlənir. Məhz bütün bu xüsusiyyətlərinə görə modal sözləri xüsusi nitq hissələrinə aid etmək olar.

Dildə modallığın istifadəsinə feilin şəkilləri, intonasiya, söz sırası və s. vasitələr xidmət edir və "...modal sözlər danışanın ifadə etdiyi fikrə modal münasibətlərini bildirir. Modal termini məntiqdən götürülmüşdür. Bu termin latınca "ölçü, üsul" deməkdir. Fəlsəfi mənada modallıq mühakimənin doğruluq dərəcəsini

* filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Müasir Azərbaycan dili şöbəsinin aparıcı elmi işçisi

göstərən bir kateqoriya kimi səciyyələndirilir. Yeni dövr məntiq və fəlsəfəsində mühakimənin gerçəklik, zərurilik, problematiklər (imkan) deyə üç növü göstərilir. Ancaq dilçilik ədəbiyyatında modallıq anlayışının hüdudu məntiqə nisbətən geniş götürülərək buraya həmçinin emosional, sıra ardıcılıq, ümumiləşdirmə, özünün və başqasının fikrinə istinad kimi anlayışlar da daxil edilir” [Cəfərov C. və b. 2004, s. 145].

Modallıq qrammatik kateqoriya olduğu kimi, həm də fəlsəfi-məntiqi kateqoriyadır. Fəlsəfi-məntiqi modallıqla müqayisədə dildə qrammatik modallığın ifadə vasitələri və imkanları olduqda çoxdur. Məntiqi modallıqda hökm yalnız təsdiq və inkar yolu ilə bildirilir. Məs.: Həsən gələcək; Yaxud Həsən gəlməyəcək; Mahirə yazacaq; Yaxud Mahirə yazmayacaq və s.

Qrammatik modallığın zənginləşdirilməsində, ona müxtəlif çalarlıqlar verilməsində feilin əmr, arzu, vacib və s. şəkilləri mühüm rola malikdir və feil şəkillərinin yaratdığı zənginlik və rəngarənglik məntiqi modallıqda yoxdur.

“Modallıq bütövlükdə isimlərin, sifətlərin, sayların, əvəzlilərin, feillərin, zərflərin məna və məzmununda ifadə olunur. Ona görə ki, bu sözlərin məna və məzmununda obyektiv reallığa – ada, əlamətə, miqdara, iş, hal-hazırda və sairəyə münasibət bildirilir. Belə bir xüsusiyyət məntiqi-fəlsəfi modallığa aid deyil” [Xəlilov B. 2007, s. 331-332].

Modallıq kateqoriyası haqqında qrammatik kitablarında müxtəlif fikirlər mövcuddur və əksər tədqiqatçılar bu fikirdədirlər ki, modallıq anlayışı birinci növbədə məntiqi kateqoriyadır və təfəkkür dillə necə qarşılıqlı əlaqə və vəhdətdədirsə, məntiqi modallıqla qrammatik modallıq da eyni dərəcədə bir-birinə yaxındır. Ancaq bu o demək deyil ki, məntiqi modallıqla qrammatik modallıq eyniləşir, bir-birini təkrarlayır. Əgər məntiqi modallıq mühakimələr arasında inkişaf edən reallığın, hadisə və gerçəkliyin fərqlərindən ibarətdirsə, dilçilikdə modallıq danışanın bəhs etdiyi obyektə, hadisəyə, fikrə münasibətinin intonasiya, söz sırası, modal sözlər, ara söz və birləşmələr, feil şəkilləri vasitəsi ilə ifadəsidir. Başqa sözlə desək, məntiqi modallıq subyektlə predikat arasında əlaqənin səciyyəsini bildirir. Yəni bütün mühakimələr cümlə formasında ifadəsini tapdığı halda, cümlə modallığının vacibliyi, şərt, arzu, əmr, xahiş, nəsihət, qorxu,

həyəcan və s. anlayışları a ifadə edir [Təhməzov Z., 2017, 113; Əlizadə Z., 1962, s. 210].

Linqvistik modallığın əsasında danışanın ifadə olunan fikrə münasibəti dayanır və bu söz qrupları cümlənin konstitutiv əlaməti kimi çıxış etdiyinə görə, modal sözlərə düzgün olaraq belə bir tərif verilir: “Modallığın yaranmasına, güclənməsinə, modallığın müxtəlif məna çalarlıqlarına xidmət edən sözlər modal sözlər adlanır” [Xəlilov B. 2007, s. 332].

Modallıq kateqoriyasına funksional-semantik bir kateqoriya kimi yanaşanlar da haqlıdırlar və bu kateqoriyanın obyektiv, eyni zamanda subyektiv növlərini müəyyənləşdirənlərə də haqq qazandırmaq olar, “...çünki, obyektiv modallıq elə bir mahiyyət kəsb edir ki, onsuz cümlə gerçəkliklə heç bir əlaqəsi olmayan ağılin gizlin təsəvvürünə uyğun gələrdi. Subyektiv modallıq isə dildə öz ifadəsini əsasən modal sözlər vasitəsi ilə tapır ki, bu da cümləyə yalnız əlavə modal məna çalarlıqları verməyə xidmət edir” [Təhməzov Z. 2017, s. 114].

Türkologiyada modal sözləri funksional-semantik kateqoriya kimi götürülüb linqvistik resurslar üzrə təhlil edənlər də xeyli saydadır. Məsələn, F.A. Angeli “Türk dillərində modal sözlər funksional-semantik kateqoriya kimi” adlı məqaləsində bu qrupdan olan sözlərin köməkçi nitq hissələrinə daxil olduğunu qeyd etmiş, türk, türkmən, qaqaüz dillərində, o cümlədən Azərbaycan dilində onların formalaşma prosesinin başa çatmadığını söyləmişdir. Tədqiqatçı məqalədə modal sözlərin cümlənin strukturu ilə daha çox bağlılığını önə çəkərək təhlil süzgəcindən keçirmişdir [Angeli F.A. 1954. s. 80-88].

Modallıq bütün dünya dillərində olduğu kimi, Azərbaycan dilində də ünsiyyəti təmin edən ən mühüm nitq vahidlərindəndir və bu kateqoriya dilin ifadə planından tutmuş onun məzmun planınadək, dilin adlandırma (işarətmə) funksiyasından tutmuş onun idarəetmə, yəni kommunikativ vəzifəsinə qədər çoxlu sayda qrammatik məsələləri əhatə edir. Modallıq kateqoriyasının bu cür kommunikativlik xüsusiyyətlərini nəzərə alan F. Cahangirov zəngin dil faktları əsasında sübut edir ki, bütün dünya dillərində olduğu kimi, Azərbaycan dilində də təsdiqedici və ya inkaredici, obyektiv və ya subyektiv, həqiqi və ya qeyri-həqiqi (yalan), real və ya qeyri-real, arzuolunan və ya arzuolunmaz, ehtimal olunan və

ehtimal olunmaz, zəruri və ya qeyri-zəruri, vacib və ya qeyri-vacib, vaxt, zaman, əminlik və ya inamsızlıq, müəyyənlik və ya qeyri-müəyyənlik, ekspressivlik, gücləndirmə və ya zəiflətmə və s. kimi modallıq kateqoriyasının məna çalarları mövcuddur ki, bunlar qrammatik kateqoriyaya xidmət göstərir [Cahangitov F. 2005, s. 10]. Belə çoxsaylı məna çalarlıqları şifahi və ya yazılı nitq aktlarında ifadə olunmuş fikrə münasibətini bildirən xüsusi nitq hissəsi olub bütöv fikrin hamısına və ya onun ayrı-ayrı hissələrinə aid ola bilər və qrammatik baxımdan bu fikir yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, obyektiv və subyektiv səciyyəli ola bilər.

A.B.Sapirovin fikrincə, modallıq cümlənin əsas əlamətlərindən biridir və modallıq olmadan heç bir cümlə qurula bilməz [Şatiro A.B. 1959, s. 21]. Tədqiqatçı cümlədə modallığın əlamətlərini nəzərə alaraq göstərir ki, cümlənin əsasını predikativlər və bu kateqoriyadan olan sözlər təşkil edir və cümlədə xəbər və mübtədanın münasibətini göstərən əlamətlərdən başqa modallığın da əlaməti olmalıdır. Amma bununla yanaşı, xəbərlilik forması olmayan, lakin modallıq əlamətləri olan xüsusi cümlələr vardır [Şatiro A.B., 1959, s. 21]. M.Hüseynzadənin araşdırmalarından belə aydın olur ki, modal sözlər nə əsas nitq hissəsinə, nə də köməkçi nitq hissəsinə aid edilə bilməz, çünki onlar əsas nitq hissəsindən əmələ gəlsələr də, artıq lüğəvi mənalarnı itirmiş, bütün cümləyə, ya da cümlənin bir hissəsinə modallıq verən söz funksiyasının daşıyıcılarındanırlar. M.Hüseynzadə modallığı müəyyən bir iş, hadisə, əşya, əlamət və keyfiyyət haqqında verilən hökmün gerçəkliyini, həqiqiliyini ya təsdiq, ya da inkar edən bir məntiqi-qrammatik hesab edir ki, [Xəlilov R. 1959, s. 352] morfoloq-alimin bu qəbul olunan fikri mövcud dilçilik əsərlərində dönə-dönə təkrar edilmişdir.

Sintaktik sistemdə modal sözlər cümlədə ara söz kimi çıxış edir və bu cəhət onları qoşma, bağlayıcı və ədatlıqdan fərqləndirir. Müxtəlif nitq hissələrindən törəmiş modal sözlərin sözdüzəltmə üsulu yoxdur və onların bir qismi feil mənşəlidir. Feilin bu və ya digər şəkli əsasında təşəkkül tapmış və formalaşmış modal sözlərdə qrammatik, funksional semantik baxımdan müəyyən qanunauyğunluqlar nəzərə çarpır. *Deyəsən, görəsən* kimi modal sözlər feilin arzu şəklinin ifadə etdiyi məna çalarına uy-

ğun gəlir. Bir sıra modal sözlərin xüsusiyyəti isə onun sırf leksik mənasına görədir. Yalnız modal söz kimi işlənənlər cümlədə çıxış etdiyi yerindən asılı olmayaraq, məzmunca leksikləşmiş vəziyyətdə olurlar və bunlar xalis modal sözlərdir. Dilimizdə *bəlkə, əlbəttə, əlbəttə ki, yaqın, guya, guya ki, sanki, şübhəsiz* və s. kimi sözlər xalis modal sözlər hesab olunur.

Yerinə görə həm əsas nitq hissəsi, həm də modal söz kimi, yəni ikili xüsusiyyətə malik sözlər də dilimizdə xeyli saydadır və bunlara *görünür, görəsən, deyəsən, demək, deməli, şübhəsiz, olsun ki, müxtəsər, demə, həqiqətən, görünür, olmaya, düzü, doğrusu, xüsusilə, yaxşı, qərəz, mənca, sənca bizcə* və s. kimi məzmunca leksikləşmiş vahidləri misal göstərə bilərik.

Danışiq və yazılı nitq aktları vasitəsilə, mətn mühitində əsas nitq hissəsi kimi işlənənləri asanlıqla müəyyənləşdirmək mümkündür. Məs. Hələlik bu sirri heç kimə *demə*; Meşədə yenə canavarlar *görünür* və s. Bu nümunələrdə feil qismində çıxış edən sözləri modal söz kimi də işlətmək olar. Məs.: *Demə*, həmin adam sirr dağarcığı imiş; *Görünür*, meşədə canavar var və s.

“Xalis modal sözlər, cümlədən və cümlədə işləndiyi yerindən asılı olmayaraq, məzmunca amorf, daşlaşmış vəziyyətdə qalan sözlərdir. Bunlar modal söz olmaq xüsusiyyətini sona qədər saxlamaq qabiliyyətinə malikdir. Xalis modal sözlərin çoxu adlardan və feillərdən əmələ gələn sözlərə *ki, da, də* ədatının əlavəsi ilə düzəlir və sonradan heç bir dəyişikliyə uğraya bilməyən və heç vaxt cümlə üzvü kimi iştirak edə bilməyən modal sözlərə çevrilir” [Xəlilov R. 1959, s. 90].

Dilimizdə modallığın ifadə vasitələrinə isim, sifət, say, əvəzlik, zərf və modal feillər aid edilir və həmin qrupdan olan sözlərin əsas nitq hissələrindən təşəkkül tapdığını nəzərə alaraq iki qismə ayırmaq olar: 1) İsmi modal sözlər; 2) Feili modal sözlər.

Dilimizdə ismi modal sözlər kəmiyyətə çoxluq təşkil edir və bunlara misal olaraq *düzü, doğru, həqiqətən, əlbəttə, bəlkə, güman, yaqın, şübhəsiz, doğrudan, beləliklə, mənca, əvvələn, birincisi, ikincisi, üçüncüsü, bizcə, sizcə* və s. sözlərini göstərmək olar.

Feili modal sözlər mənşə etibarilə feillərlə bağlıdır və işləndiyi cümlələrdə hərəkətin mümkünliyünü, qeyri-mümkünlüyünü, gerçək-

liyini, vacibliyini, lazımlığını və digər aspektləri bildirir və bunlara *görünür, deyəsən, olsun ki, demə, demək, deməli, gör, görəsən, olmaya* və s. sözləri misal göstərmək olar.

Cümlədə işlənmə yerləri sərbəst olan, yəni cümlənin əvvəlində, ortasında və sonunda işlənmə bilən modal sözlərin məna növləri modallıq kateqoriyasının növlərinə uyğun gəlir. Dilçilik əsərlərinin bəzilərində modal sözlərin 2, bəzilərində 5, bəzilərində isə 6 növü olduğu göstərilir. Modal sözləri 5 növ məna çalarları üzrə qruplaşdırırlar, lakin modal sözlərin mənası 5 modallıq formalarından bir az kənara da çıxa bilərlər. “Bu kənaraçıxma halları ancaq bu və ya digər modallığın çalarlığına görə olur. Məsələn, cümlədəki fikri ehtimal edən *bəlkə, təxminən, yəqin, deyəsən* modal sözlərinin mənası bu və ya digər fikrin müəyyən mənbəyə istinad edən *bizcə, sizcə, mənəcə* modal sözlərin mənasına yaxındır” [Müasir Azərbaycan dili. II, 1980, s. 465].

Qrammatik kateqoriya kimi modal sözlər beş modallığın ifadəsinə xidmət edir və buna görə də onları 5 yerə bölmək daha məqsədəuyğundur: 1) Həqiqiliyi bildirənlər; 2) Emosional münasibətlər bildirənlər; 3) Yekin, nəticə və davamiyyət bildirənlər; 4) Bənzətmə və müqayisə bildirənlər; 5) Sıra, ardıcılıq bildirənlər.

Həqiqiliyi bildirən modal sözlər. Cümlədə həqiqiliyə münasibətin dərəcəsi müxtəlif çalarlıqlarda ola bilər ki, belə məqamlarda *təbiidir, təbii ki, qaydadır* və s. kimi modal sözlər həqiqiliyə uyğunluğun adi dərəcəsini göstərir: *əlbəttə, həqiqətən, şübhəsiz, doğrudan, doğrudan da, doğrudan-doğruya, heç şübhəsiz ki, doğrusu* və s. kimi modal sözlər həqiqiliyə, gerçəkliyə uyğunluğun qəti təsdiqini *bəlkə, bəlkə də, güman ki, ehtimal ki, olsun ki, deyəsən, görünür ki, mənəcə, sənəcə, görəsən, olmaya, ola bilsin* və s. sözlər cümlədə ifadə olunan fikrin həqiqiliyinə şübhə-güman bildirir.

Emosional münasibət bildirən modal sözlər. Cümlədə ifadə olunan fikrə qarşı emosional münasibət təəssüb, təəccüb, kədər çalarlıqlarının

da ola bilər və bu çalarlıqların ifadəsinə *təəssüf ki, əcəbdir ki, təəccüblüdür ki, hayıf ki, heyf ki, qarıbədər, demə* və s. modal sözləri xidmət göstərir.

Yekun, nəticə və davamiyyət bildirən modal sözlər. Cümlədə bu məna çalarlıqlarının yaranmasında *deməli, müxtəsər, deməli ki, demək, demək ki, bir sözlə, ümumiyyətlə, beləliklə, beləliklə də, nəhayət* və s. kimi modal sözlər mühüm rol oynayır. Məsələn: *Demək*, işin sonuna az qalıb. *Müxtəsəri*, səninlə iş görməyin sonu çatdı.

Bənzətmə və müqayisə bildirən modal sözlər. Cümlədə bənzətmə və müqayisə mənalarının yaranmasına sanki, guya, guya ki, elə bil, elə bil ki, deyərdim və s. kimi modal sözlər xidmət göstərir. Məsələn: *Sanki* burada son aylar onu narahat edən bütün anlaşılmaz, dumanlı qarışıq suallara cavab tapırdı. *Elə bil*, buğdaya torpaq qarışığı və s.

Sıra, ardıcılıq bildirən modal sözlər. Cümlədə sıra və ardıcılıq məna çalarlıqlarının yaranmasına *əvvəla, əvvələn, birincisi, ikincisi, üçüncüsü, beşincisi* və s. kimi modal sözlər xidmət göstərir və bunlar daha son sıra sayları ilə ifadə olunur. Məsələn: *Əvvəla*, Həsən sizin dostunuz deyil. *Birincisi*, sənədlərə baxıb bir söz deyərəm və s.

Nəticə. Beləliklə, hər bir morfoloji əlamətə malik olmayan bir qrammatik kateqoriya kimi modal sözlər cümlədəki fikrin həqiqiliyini, gerçəkliyini, doğruluğunu qəti şəkildə təsdiq edən, cümlədəki fikrin bir qədər şübhəli, təxmin olunan, fəxr edilən şəkildə təsdiqini və inkarını, əvvəlki cümlədə təsdiq və inkar edilmiş bir fikrin davamını, izahını, ümumiləşdirildiyini, nəticəsini, bir neçə fikrin bir-birinin ardınca gəlməsini, sırasını, haqqında danışılan hadisə, əşya, əlamət və s. keyfiyyətin hansı mənbəyə istinadən həqiqət olub-olmadığını bildirən, əslində həqiqət olmayan, lakin həqiqətə bənzədilən bir hadisə, əşya, əlamət, keyfiyyət və s. haqqında müəyyən bir fikri ifadə etmək məqamında işlədilən söz qrupudur.

ƏDƏBİYYAT

1. Cəfərov C. Abdullayev N. Müasir Azərbaycan dilinin morfolojiyası. Bakı. 2004, s. 300.
2. Xəlilov B. Müasir Azərbaycan dili. II hissə, Bakı, 2007, s. 335.
3. Təhməzov Z. Müasir Azərbaycan dilində köməkçi nitq hissələrinin təsnifi. Bakı, 2017, s. 223.

4. Əlizadə Z. Modal sözlər bir leksik-semantik kateqoriya kimi. ADU-nun "Elmi əsərləri" (dil və ədəbiyyat seriyası), № 3, 1962, s. 135.
5. Angeli F.A. Müasir Azərbaycan dilində modal sözlər. "Azərbaycan dili və ədəbiyyat tədrisi" jurnalı, 1954, № 1, s. 115.
6. Cahangirov F. İngilis və Azərbaycan dillərində modallığın struktur-semantik tədqiqi (müqayisəli-tipoloji tədqiqat). Bakı, "Elm", 2005, s. 118.
7. Шатыро А.Б. Модальность и предикативность как признаки предложения в современном русском языке. «Научные доклады высшей школы». «Филологические науки», 1958, № 4, с. 125.
8. Xəlilov R. Müasir Azərbaycan dilində idarə əlaqəsi. "Azərb.SSR EA Xəbərləri" (ədəbiyyat, dil və incəsənət seriyası), 1959, № 1, s. 130.
9. Müasir Azərbaycan dili. II cild. Morfologiya, Bakı, "Elm", 1980, s. 465.

Elmira AHMADOVA

MODALITY AS A LOGICAL AND GRAMMATICAL CATEGORY

SUMMARY

Modal words in any language serve to designate the category of modality, and in this respect, the Azerbaijani language is not an exception. In order to study deeply whether modality is a logical or grammatical category it is first necessary to determine what modality consists of. There is no text without a modal relation, and therefore the existing emotional relation of the speaker can also be attributed to the modal relation. Modality in the text is realized with specific language materials, which is a very important aspect of speech acts. In our language, a number of units that have been stabilized as modal words have historically been used in the form of sentences. In the philosophical sense, modality is characterized as a category that indicates the degree of accuracy of judgment.

In oral and written speech acts, modal words, which are rich in stylistic features, manifest themselves as performing logical emotional and various lexical-grammatical-semantic tasks according to the types and functions of meaning.

Logical and grammatical modality, which are equally close to each other, are directly related to human thought, and just as thinking is interconnected and united with language, logical and grammatical modality are related at the same level, and it would be wrong to equate them. If logical modality consists of the differences between reality, event, and reality that develops between judgments, in linguistics modality is the expression of the speaker's attitude to an object, event, thought through intonation, word order, modal words, introductory words, word combinations, and verb forms, and all these issues are explained in the article.

Key words: *category, modality, logical, grammatical, meaning, semantics, function.*

Эльмира АХМЕДОВА

МОДАЛЬНОСТЬ КАК ЛОГИЧЕСКАЯ И ГРАММАТИЧЕСКАЯ КАТЕГОРИЯ

РЕЗЮМЕ

Модальные слова на любом языке служат для обозначения категории модальности, и в этом отношении азербайджанский язык не является исключением. Для глубокого изучения того что, является ли модальность логической и грамматической категорией, сначала необходимо определить, из чего состоит модальность. Нет текста без модального отношения, и поэтому существующее эмоциональное отношение говорящего также может быть отнесено к модальному отношению. Модальность в тексте реализуется с помощью специфических языковых материалов, что является очень важным аспектом речевых актов. В нашем языке ряд единиц, которые были стабилизированы как модальные слова, исторически использовались в форме предложений. В философском смысле модальность характеризуется как категория, указывающая на степень точности суждения.

В устных и письменных речевых актах модальные слова, богатые стилистическими особенностями, проявляют себя как логическую эмоциональность и выполняют различные лексические, грамматические и семантические задачи по типам и функциям значения.

Логическая и грамматическая модальности, которые в одинаковой степени близки друг другу, напрямую связаны с человеческим мышлением, и так же, как мышление взаимосвязано и объединено с языком, логическая модальность и грамматическая модальность связаны на одном уровне, и было бы неправильно приравнять их.

Если логическая модальность состоит из различий между реальностью, событием и реальностью, которые развиваются между суждениями, то в лингвистике модальность – это выражение отношения говорящего к объекту, событию, мысли посредством интонации, порядка слов, модальных слов, вводных слов и словосочетаний, глагольных форм, и все эти вопросы объясняются в статье.

Ключевые слова: *категория, модальность, логический, грамматический, значение, семантика, функция.*